

Borbély Anna

Nyelvcseré és nemzetiségi identitás¹

A kutatás elméleti háttere és módszertani kerete. A tanulmány a nemzeti-ségi identitás, pontosabban a nemzetiségi közösséghez való tartozás vizsgálati helyzethez köthető meghatározásának egyéni és generációs variabilitására, változására és mindezek értelmezésének összetettségére összpontosít. A bemutatott eredmények részét képezik a román–magyar nyelvcseré két évtizede (1990–2000–2010) zajló kutatásának, amelynek legfontosabb célja a nyelvcseré modellezése.² A kutatás elméleti keretét képező nyelvi (kétnyelvűségi) variabilitás és fokozatos (egyéni, generációs) változás összetettségéhez igazítva lett kiválasztva a kvantitatív-kvalitatív-longitudinális szociolingvisztikai elméleti és módszertani kutatási keret. A kvantitatív elemzések a közösség egészére vonatkozóan mutatják a nyelvek használatában az új tendenciákat, például a generációk, a nemek és az iskolázottság összefüggésében. A kvantitatív adatokkal ellentétben, a kvalitatív adatok a közösség egészére nem minden esetben vonatkoznak, inkább egy-egy generációról, de leginkább egy-egy egyénről nyújtanak összetettebb nyelvi, nyelvhasználati ismereteket.

A nyelv és az identitás összefüggésére fókuszáló kutatói érdeklődésemet egy elméleti és egy módszertani probléma keltette fel. Miből fakad az, hogy a kvantitatív szociolingvisztikai kutatások mintáiban kialakított csoportokon belül az egyének olykor gyökeresen eltérő nyelvi viselkedést produkálnak? Például a mintákban az életkor, a nem és az iskolázottság (LongBiLing), illetve a foglalkozás (BUSZI) szerint kialakított társadalmi csoportokon belül létezik-e a nyelvi viselkedések homogenitása, illetve a csoportthatárok élessége biztosítja-e a csoportok között a nyelvi viselkedés heterogenitását? Két kutatási példát idézek itt fel. A Szegeden, 1996. augusztus 22–24. között zajló 9. Élőnyelvi Konferencián tartott előadásomban azt elemeztem, hogy a román nyelvű szociolingvisztikai interjúkban két adatközlő, akiket a mintavételkor ugyanabba a csoportba soroltam, eltérő nyelvhasználattal jellemezhető. Az egyik adatközlő, nevezzük Flórának (1921/8 osztály/nő), a vele készült szociolingvisztikai interjúban 224 esetben a nyelvjárási változat elemei (pl. hangtani, lexikai változók) helyett a sztenderd változat elemeit használta, ezzel szemben csoporttársa, nevezzük Máriának (1928/8 osztály/nő) kizárólag a kétegyházi román nyelvjárást használta. A kutatás szempontjából nem érdektelen az sem, hogy a két adatközlő

¹ Elhangzott a 17. Élőnyelvi Konferencián, Szeged, 2012. szeptember 1.

² A „Variabilitás és változás: a nyelvcseré vizsgálata látszólagos és valóságos időben” című OTKA K 81574 (2010–2013) – MTA Nyelvtudományi Intézet pályázat támogatásával a nyelvi variabilitást és változást egy közösségben, ugyanazzal az adatgyűjtési technikával, három eltérő időben, vagyis longitudinális módszerrel a bilingvizmusra (a továbbiakban LongBiLing kutatás és adatbázis) vonatkozó adatok összehasonlításával végzem.

szoros barátságot ápolt egymással, és ennek köszönhetően egyikőjük – mag-nója technikai állapotát tesztelve – felvette kettejük beszélgetését. Ebben a beszélgetésben Flóra és Mária a kétegyházi román nyelvjárást használta, és Flóra egy esetben, Mária viszont, ugyanúgy, mint az interjúban, egyszer sem váltott a nyelvjárásról a sztenderdre. A másik példa a BUSZI-2 50 adatközlőt magában foglaló mintához kötődik, amely öt foglalkozási csoportra tagolódik (vö. Kontra 1987). A széles körű nyelvi adatok közül a formális *l* kiesésre³ vonatkozó elemzés eredményei azt mutatták, hogy az egész mintában csupán két tanárnál kódoltak kevesebb formális *l* kiesést (2,69% és 3,30%), mint annál a gyári munkásnál, akinél a formális *l* kiesés százalékos aránya csupán 3,95% volt (lásd Borbély–Vargha 2010: 460–461). A kétegyházi Flóra és a BUSZI mintabeli gyári munkás interjúhelyzetben másképp beszélt, mint mintabeli csoporttársai. Vagyis nyelvi produkciójukat tekintve mindkettőjüket a magasabb iskolai végzettségűek csoportjába sorolnánk. Az ilyen vizsgálati eredmények hívták fel a figyelmet arra, hogy az átlagtól eltérő adatközlők egyéni életútja, személyiségjellemzői, identitásának szerveződése és változása további lehetőséget nyújt egy-egy nyelvi jelenség akár közösségi szinthez kapcsolódó értelmezéséhez.

Kutatásomban a nyelv és identitás összefüggését a legtágabban értelmezem, ahogyan Joseph is fogalmaz: egy személy mit mond vagy ír, a forma és a tartalom szempontjából éppúgy tekintve, az egyén identitásának meghatározásakor központi szerepet foglal el (Joseph 2004: 225.). A szociolingvisztikában a nyelv és identitás összefüggésében fontos hangsúlyt kap az egyéni, a társadalmi és a nemzeti aspektus, hiszen a társadalmi csoporttagság intenzitása minden egyénnél változatos, és a kontextus, illetve az idő hatására változik (vö. Coulmas 2005: 171–183.). Mendoza-Denton (2002) a nyelv- és identitáskutatások elméleti és módszertani kereteit összefoglalva három fő csoportot jelöl meg. Az elsőbe tartoznak a társadalom és a nyelvi szerkezetek közötti szisztematikus kapcsolatok, a *szociológiai kategóriákra épülő identitáskutatások* (pl. életkor, nem, foglalkozás, etnicitás). Az idetartozó kutatások között Mendoza-Denton a magyarországi BUSZI (Kontra–Váradai 1997) kutatást is megemlíti. A második csoportba azok a kutatások tartoznak, amelyekben kimutatták, hogy a beszélő identitása együtt jár azzal, hogy egy bizonyos gyakorlatot folytató közösséghez tartozik: *gyakorlati kategóriákra épülő identitáskutatások*. Itt magyar vonatkozású példaként említem meg Reményi (2000), Eitler (2008) és Langman (2009) ez irányú tanulmányait. Végül a harmadik típusba sorolandók azok a vizsgálatok, amelyek arra teszik a hangsúlyt, hogy a beszélő identitása nem végérvényesen adott jelenség, hanem nyitott az átalakulásra, ami a kontextustól függően alakul, és az interakciókban valósul meg: ezek a *gyakorlati kategóriákra épülő és az identitás variabilitását vizsgáló kutatások*, ahol sarkalatos pontok a szolidaritás és a távolságtartás, valamint az ideiglenes autonómia megadása és a hatalom gyakorlása. Magyarországi példaként emelem itt ki Hámori (2006) és Szabó (2011) vizsgálatait. Mendoza-Denton ezt a három átfogó típust azon kon-

³ „[A]z adatközlő rögzített beszédében a magyar helyesírás szabályai szerint leírt szöveg *l* betűinek bizonyos százaléka esetében produkál a szabályos írásos formához képest *l* kiesést. Ez a formális *l* kiesés hangtanilag rövidülés, ha a személy a hosszú *l* hangot röviden ejti (pl. *ke*ll helyett *kel*-t mond)” (vö. Borbély–Vargha 2010: 458.).

tinuum mentén helyezi el, amelyen az egyik pólust a kvantitatív elemzéseken alapuló kutatók kategóriái képezik, a másik pólust pedig a kvalitatív részt vevő megfigyelést végző kutatók kategóriái képviselik. Kétségtelen, hogy a szerző által megjelölt három típus közötti határokat nem lehet élesen kijelölni. A nyelv és identitás összefüggéseinek összetettségére az *identitás egyeztetése* (ang. *negotiation of identity*) paradigma nyújt további lehetőséget. Itt példának Pavlenko és Blacklegde (2004) szerkesztett kötetét említem, amelyben a tanulmányok a többnyelvű helyzeteket vizsgálják. A kötet bevezetőjében leírtak szerint a modell a folyamatban lévő társadalmi, gazdasági és politikai változások identitáskonstrukciókra gyakorolt hatását lényegesnek tartja, valamint azt is, hogy a változások módosítják azokat az opciókat, amelyek az egyének rendelkezésére állnak az adott történelmi pillanatban. Az identitáskonstrukciókat befolyásolják továbbá azok az ideológiák, amelyek eredményeképpen az egyik identitást jobban törvényesítik és értékelik, mint a másikat (2004: 1–2.).

Vizsgálati adatok és kérdések. A következőkben feldolgozott adatok három időpontban végzett terepmunka (1990 = T1, 2000 = T2, 2010 = T3) román nyelvű szociolingvisztikai interjúiból (vö. Labov 1988), és azon belül a *nyelvhasználati interjú identitás* moduljából lettek kigyűjtve. Lényeges módszertani szempont, hogy ez a modul a nyelvhasználati interjú utolsó blokkjában szerepelt, melyben kötelezően egy zárt, valamint egy nyílt kérdés volt feltéve (*Te románnek tartod magad?*⁴ / *Ön románnek tartja magát? Miért?*). Mindhárom terepmunkát magam végeztem, és a tanulmányban elemzett adatközlőket gyermekkoruk óta ismerem. Mivel kutatásom témája a kétegyházi román–magyar nyelvcsere folyamata, T1 idején a mintába olyan adatközlőket választottam, akik – véleményem szerint – románok (román szülők gyermekei, a román templomban lettek megkeresztelve, románul beszélnek stb.). Ezzel együtt, a nyelvcsere helyzetéből fakadóan, a vizsgálat tárgyává tettem azt, hogy maguk az adatközlők – véleményemtől függetlenül – miként határozzák meg identitásukat. Az adatközlők közül az elemzéshez 5 férfi adatait választottam ki, akik 12 osztályt végeztek, és T1 idején, a három életkori övezetből a fiatalokhoz tartoztak (19–36 évesek). Azért esett rájuk a választásom, mert közülük kerültek ki azok az adatközlők, akiktől – ugyanúgy, mint a fent említett kutatásokban (Flóra és a gyári munkás esetében) – az elvárt eredményekhez képest atipikus válaszokat kaptam. Atipikus válasznak tekintendő az az válaszok, amelyek a *longitudinális nyelvcsere trenddel* ellentétesek. A longitudinális nyelvcsere trenden azt értem, hogy a T1-es, a T2-es és a T3-as válaszok a nyelvcsere folyamatával összhangban vannak: a román nyelvhasználat csökkenése együtt jár a kollektív/közösségi identitás leépítésével/gyengülésével.

A kétegyházi román–magyar nyelvcsere folyamatában a közösség tagjainak román nemzetiségi kötődését (a továbbiakban identitás) longitudinális módszerrel elemző kutatásában a legfontosabb kérdés, hogy a megkérdezettek hogyan építik fel identitásukat, milyen elemeket, egységeket, jegyeket és technikákat használnak fel. Továbbá mindezek hogyan értelmezhetők a történelmi,

⁴ A kérdés azért lett ilyen direkt módon feltéve, hogy a mintában szereplő összes adatközlő számára egyaránt világos és egyértelmű legyen, mit szeretnék megtudni.

társadalmi, politikai, közösségi kontextust felölelő háttérrel együtt, hiszen a válaszok kapcsolódnak az 1990–2010 közötti (és az ezt megelőző) történelmi időhöz, amely a rendszerváltozástól a globalizációig terjed; a román–magyar nyelvcsere két évtizedéhez, amely közelít a folyamat befejező szakaszához; az egyéni életben eltelt húsz évhez – a fiatal adatközlők középkorúvá váltak; valamint a három interjúhelyzet „pillanatnyi” és megismételhetetlen jelenéhez. Ezekhez kötődően a következő kérdéseket fogalmazom meg. Összefügg-e az interjúhelyzetben megfogalmazott identitás a szociolingvisztikai kontextussal, a román–magyar nyelvcsere longitudinális trendjével? Az identitás meghatározása, konstruálása mennyire függ az adatközlők húszéves életszakaszának változásától? Tetten érhető-e az interjúhelyzet hatása?

Eredmények. Az adatközlőknek 20 év alatt háromszor kellett válaszolniuk arra, hogy románok-e, és el kellett mondaniuk, hogy miből építik fel, milyen elemei, egységei vannak identitásuk konstrukciójának. 1990-ben a fiatal generációt képviselő 5 adatközlő közül a zárt kérdésre 3-an nemmel és 2-en igennel válaszoltak. A T1 válaszok a nyelvcsere körülményére utalnak, és arra, hogy ez a generáció átmenetet képez a között a generáció között (középkorúak), akik mindennapjaik során beszélnek a román nyelvet, és azok között (gyermekek), akik nem beszélnek.

A 25. kódszámú adatközlő T1, T2 és T3 idején is nemmel válaszolt a zárt kérdésre, tehát nem tartja magát románnak. Személye generációja azon rétegét képviseli, akik magyar identitásúak, esetükben a nyelvcsere lezárult. A nyílt kérdésre adott válaszai ezzel szemben még nem a lezárult nyelvcsere állapotát tükrözik, hanem ettől kicsit „lemaradva”, a nyelvcsere longitudinális trendjével összhangban lévő változást illusztrálják. T1 idején identitásának két konstrukciós elemét sorolta fel: Magyarországon él és román a nyelve. Etnikai identitásának két legfontosabb összetevője ekkor, fiatalon a terület (ország) és a nyelv. A nyelvre történő utalás a gyermekkor hatásaként értelmezhető, kapcsolható a családban és az iskolában használt román nyelvhez, továbbá lehet egy utalás az interjú helyzetére is, amely ekkor még a román. T2 idején identitásának építőelemei a magyar állampolgárság, amivel összefüggésben az állandóságot jelöli meg, hiszen „mindig” magyarnak érezte magát. Míg T1 idején a nyílt kérdésre románul válaszolt, addig T2 idején a zárt kérdésre románul válaszolt, de a nyílt kérdésnél kódot (magyarra) váltott. T3 idején az interjú hangrögzítését nem engedélyezte, és román kérdéseimre magyarul válaszolt. Válasza rövid, és már sem a területi identitás, sem a nyelv, sem az okiratban szereplő állampolgárság nem jelenik meg, pusztán emocionális színezettel kijelenti, hogy magyar a „szíve”. Az adatközlő középkorúvá válásával tehát a külső, objektív jegyeket (T1: ország, nyelv) fokozatosan felváltja a belső, szubjektív jegyekkel (T2: állampolgárság, érzés; T3: szív). Értelmezésében megfogalmazásában vitathatatlan, tömör, és a lezárult nyelvcsere állapotát tükrözi.

25. adatközlő⁵

T1: Magyar vagyok (...) Magyarországon élek, csak román a nyelvem.

⁵ A román interjúrészleteket magyarra fordítva közlöm. A normál betűs részek román nyelven, a dőlt betűs részek magyar nyelven hangzottak el (lásd *kódváltás*). A kerek zárójelben a három pont a kihagyott részekre utal. A szögletes zárójelben a szöveg megértéséhez

T2: Magyar vagyok. (...) A személyi igazolványomban benne van, hogy magyar állampolgár vagyok. (...) Magyaroknak érzem magam. Mindig is magyaroknak éreztem magam.

T3: Nem [= nem vagyok román]. (...) magyar szívem van.

A következő két (20. és 43. kódszámú) adatközlő T1 idején úgyszintén magyarnak mondta magát, viszont húsz évvel később mindketten románként minősítették magukat. Ez a húszéves változás a nyelvcsere longitudinális trendjével ellentétes. A 20. adatközlő T1 idején válaszában a nyelvcsere folyamatát illusztrálja azzal, hogy kijelenti, nem érzi „már” magát románnak, majd finomít, elmagyarosodott románnak nevezve magát. Azért pontosított, mert szerinte így „szebben hangzik”. Mindenképpen az interjúhelyzethez igazította érvelését, hiszen tudatában volt annak, hogy a kérdező ismeri gyökereit. Fontosnak tartotta hozzátenni itt még azt is, hogy „nem tagadja” román nyelvét. Kifejezése olyan dilemmát takar, amely a nyelvcsere körülményeihez kapcsolható, illetve ahhoz a történelmi időhöz, amelyben a szereplők olykor abba a helyzetbe kerültek, kényszerültek, hogy megtagadják, letagadják román identitásukat és román anyanyelvüket.⁶ Egy évtizeddel később érvelését közvetlenül az interjúhelyzethez igazítja, hiszen megállapítja, hogy „attól függ, ki kérdezi”, közvetett módon továbbra is a történelmi idő és a nyelvcsere a lényeges tényezők a válasz kialakításában. Logikája nem aszerint működik, hogy románnak a román közösséghez tartozónak mondja magát (a románnak: román), hanem éppen ennek a fordítottja jellemzi (a magyarnak: román vagyok). Végül az interjúhelyzetet, az interakció minőségét alkalmasnak tartja arra, hogy relatíve őszinte választ adjon: nem büszke arra, hogy román, ami a Magyarországon bizonyos rendszerességgel megjelenő románellenességet tükrözi (vö. a romániai diktátor és a magyarok kisebbségi jogai mint gyakori médiatémák). Középkorúan (T3 idején) válasza rövid és tömör, és nem hozható kapcsolatba bizonyos külső körülményekkel (pl. a kérdést feltevő személy etnikai identitásával, a románok magyarországi megítélésével). Az identitás építményét meghatározó egységek: a szülők, az ősök és a közösség, a magyarországi románok. Vagyis az identitás adott, öröklött, és egy meghatározott közösséghez kötődik.

20. adatközlő

T1: nem érzem már magam románnak, nem románul gondolkodom (...) nem tagadom meg a nyelvemet... [a szüleim] elmagyarosodtak (...) egy elmagyarosodott öő románnak tartom magam, ez így [nevet] szebben hangzik.

T2: Ajajajajaj, nagyon nehéz kérdést tettél fel! (...) Nem mindig. Ha magyar kérdez, azt mondom, román vagyok. De ha román kérdez, nem biztos, hogy azt mondom, hogy román. (...) *Nem vagyok büszke rá, hogy román vagyok.*

T3: Azért, mert a szüleim, a nagyszüleim magyarországi románok.

szükséges kiegészítések vannak, illetve a terepmunkás (= tm) kérdése szerepel. A szünetet az üres négyzet jelöli (□), a hangos hezitációt pedig a betűk ismétlései (mmm, ééés) jelzik.

⁶ A három terepmunka interjúiban, ebben a kontextusban, az adatközlők többnyire a két világháború közötti időszakot, az 1950-es éveket, illetve a Ceaușescu-diktatúra időszakát említik. Ezen interjúrészek feldolgozására ebben a tanulmányban nem térek ki.

A 43. adatközlő T1 és T2 idején is nehezen bontja ki érveit, hezitál a két opció között, ami vélhetően azért van így, mert kettős identitását, kötődését nem tudja megfogalmazni, illetve nincs tisztában azzal, hogy létezhet-e kettős kötődés. T1 idején a zárt kérdésre nemmel válaszolva: „úgy érzek, mint egy magyar”, fontosnak tartja hozzátenni, de érzi, hogy román. Hogyan lehet egy ilyen választ értelmezni: nem vagyok román, de érzem, hogy román vagyok? 2000-ben válaszában ugyancsak megmarad a hezitáló stílusa, viszont a sorrend változik, a románság kerül első helyre és a magyarság a másodikra. Míg T1 idején az érzelmi meghatározottság dominál, addig T2 idején az állampolgársággal járó köteleességek (szavazás). A románságot meghatározó jegyek ennél mélyebbek: születés, gondolkodás. A román gondolatokat románul nem tudja megfogalmazni: a gondolkodás román, a beszéd magyar. A válaszokban a történelmi idő, a nyelvcsere és az interjúhelyzet hatásai csapódnak le. Középkorúként immár a stílus nem hezitáló, megmarad a románul való gondolkozásnál, és a megdönthetetlen érvnél, hogy románként született.

43. adatközlő

T1: úgy érzek, mint egy magyar (...) de belülről mégiscsak azt érzem, hogy román és nem magyar vagyok.

T2: Román vagyok, úgy gondolom, de a választások alkalmával magyarnak kell lennem, mivel Magyarországon élek. (...) Románként születtem. Így románul gondolkodom, csak nem tudom kimondani, *nem tom kifejezni*.

T3: Igen [= román vagyok], mert nem vagyok más (...) mert románként születtem, úgy gondolom, román vagyok.

A 81. és a 82. adatközlő mindhárom terepmunka során a zárt kérdésre igennel válaszolt (románként mondták magukat). 1990-ben a nyílt kérdésre adott válaszok egybehangzó konstrukciós elemek, és a társadalmi érvényesülés lehetőségére utalnak: románként lenni semmi előnyt nem jelent (81. adatközlő), illetve: se nem jó, se nem rossz (82. adatközlő). A román identitás a társadalmi érvényesülés mérlegének nyelvét egyik irányban sem billenti ki. Bár a 81. adatközlő az előny keresését hangsúlyozza, végül a hátrányos helyzetet ő sem emeli ki, megmarad a semleges állapotnál. T2 idején az építőelemek részben eltérnek. A 81. adatközlőnél a román nyelv generációs átadásának kérdése jelenik meg a román identitás legfontosabb jegyeként: „megtanítottam a gyermekeimet románul beszélni”. A 82. adatközlő válaszában a közösség, valamint a Romániától való bizonyos fokú távolságtartás kifejezése jelenik meg. A középkorú adatközlők válaszai új irányt vesznek (T3). Mindkettőjük szerint az identitást a születés határozza meg. A 82. adatközlő tovább megy, további fejtegetése metaforává tömörül: a román identitást az otthonnal teszi egyenlővé, így a születéskor nyert román identitást fenntartás nélkül elfogadja.

81. adatközlő

T1: Nem származik abból semmi előny, hogyha valaki román. (...) Azt sem mondom, hogy jó, azt sem, hogy rossz.

T2: Ahogy már mondtam, mmm, megtanítottam a gyermekeimet románul beszélni, olvasni, hogy értsék a nyelvet, ééés... Mert ők nem jártak román is-

kolába. [tm: Miért vagyunk mi románok?] Mert annak születtünk [nevet], román családba.

T3: Úgy gondolom, azért, mert annak születtem, a születésem miatt.

82. adatközlő

T1: Azt sem mondom hogy jó, azt sem, hogy rossz. Magyarországon születtem, románként születtem (...)

T2: Mmm! (...) Mmm, igen □ egy magyarországi román. (...) Nem tartom magam olyan románként □ (...) m, aki csak Románia felé tekint. Én én itt születtem.

T3: Tudod, hogy miért vagyok román? Mert így születtem. (...) Tudod, hogy van ez? Ö... mint amikor az ember elmegy valahova. □ És hazaérkezel, és ö... hazaérkezel. (...) és hazaérkezel, otthon vagy.

Összességében az adatközlők három terepmunkában gyűjtött válaszaiban számos (nemzetiségi) identitást építő elemet találunk. Az elemek többsége egy-egy válaszban egyszer jelenik meg. Ezeket rendszerezve hat típus körvonalazódik.

Nyelv: anyanyelv, nyelvhasználat, nem tudja magát kifejezni, generációs nyelvátadás;

Egyén: érzelem: büszkeség, érzés, szív; szemléletmód: gondolkozás; metafora: románként lenni, otthon lenni, hazaérkezni;

Közösség, ősök: magyarországi román, elmagyarosodott román, kettős kötődés; ősök által meghatározott: szülők, ősök, születéssel megszabott;

Területiség, állam: Magyarország, Románia; állampolgárság, hivatalos okirat, szavazás;

Társadalom, történelem: társadalmi érvényesülés; nem tagadja meg nyelvét; Interjúhelyzet: ha magyar/román kérdez, szebben hangzik.

Diszkusszió. Az adatközlők válaszai az egyéni és a generációs (valóságos időbeli) változásokat egyaránt példázzák. A román–magyar nyelvcsere átélő kétegyházi román közösségben 1990-ben a fiatalokkal is tudtam román nyelvű vizsgálatot végezni. Az őket követő generáció mindennapos kommunikációjában a román nyelvet már nem beszéli. Ennélfogva a T1 idején fiatal adatközlők generációja összeköti a közösségben a román–magyar kétnyelvűeket és a magyar egynyelvűeket (ezen belül a románul értő, de nem beszélő magyar egynyelvűeket, valamint a románul sem értő magyar egynyelvűeket) (vö. Borbély 2001). Ezzel magyarázható az, hogy az öt adatközlő identitásának variabilitása és húszéves változása, a zárt kérdés válaszai szerint, három típust képvisel: A) *románként mondja magát*; B) *ambivalens, hol románként mondja magát, hol nem*; C) *nem mondja magát románként*. Ezek egyben a közösségre jellemző identitásmintázatok prototípusai is. A 81. és 82. adatközlő mindhárom terepmunka során románként mondta magát (A). A 20. és 43. adatközlő átmenetet képez, hol nem románként mondta magát, hol románként mondta magát (B). A 25. adatközlő azt a réteget képviseli, amelyik nem románként mondta magát (román identitása vagy megváltozott, vagy már ki sem alakult benne) (C). Az egyéni változások az adatközlők élettartamában jelentkező változások, a fiatalból középkorúvá válás időszakához kapcsolható életesemények szerint alakulnak (karrier-, családépítés; tanulmányok folytatása, kudarc a tanulmányok folytatásában; munkahelyi sikeresség, munkanélküliség; sikeres házastársi kapcsolat, válás; anyagi jólét, anyagi gondok).

Az eredmények adalékul szolgálnak az ún. *primordialista versus opcionalista/konstruktivista* identitáskategóriák létjogosultságához. A politológusok az identitáskutatókat két csoportba sorolják: primordialisták és opcionalisták (vö. Gleason), vagy primordialisták és *konstruktivisták* (vö. Hale 2004). „Röviden, a két megközelítés között az a különbség, hogy a primordialisták adottnak tekintik az etnicitást, az egyén személyes identitása alapelemének, amely egyszerűen csak létezik és nem változtatható, míg az opcionalisták szerint az identitás nem a pszichére nyomott, kitörölhetetlen bélyeg, hanem az egyéni és csoportos lét dimenziója, amely tudatosan hangsúlyozható az adott helyzetben” (Gleason 1996: 469., idézi Stachel 2007: 13.). Hale szerint (2004) ezek a kategóriák nem segítik értelmezni az etnicitás problémáját, sőt fontos kérdéseket elfednek. A longitudinális eredmények szerint az identitást nem az egyik vagy a másik kategória jellemzi kizárólagosan, hanem mindkettő: bizonyos életszakaszban inkább az egyik, másik életszakaszban inkább a másik érvényesül. A fiatalokra jellemző válaszok hezitáló stílusban vannak megfogalmazva, változatosak az építőelemek, és a külső jegyekre teszik a hangsúlyt (vö. konstruktivisták). A középkorúvá vált adatközlők válaszai határozottak, és az identitást a születéstől fogva meghatározottnak értékelik (vö. primordialisták).

Az eredményeket tanulságos más közösségek identitásjegyeivel is összehasonlítani. A nyelvcsere folyamatában az előrehaladott fázist élők meg a magyarországi románokhoz hasonlóan a muravidéki magyarok is. Egy 2001 és 2002 között végzett kérdőíves kutatás szerint „a magyar nemzetiséget tudatosan vállaló muravidéki megkérdezettek (...) első helyen az anyanyelvet választották, utána a szülőket, a közösséget” (vö. Bartha 2007). „A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában a magyar nyelv megtartása és a nemzeti azonosságtudat fennmaradása között szoros kapcsolat van” (vö. Csernicskó 2009: 32.). Ennél fogva a kárpátaljai magyarok közül a szórványban élőknel, „ahol a családban már a mindennapok része nem a magyar nyelv, hanem az ukrán, (...) átértékelődnek a kritériumok, értékek, itt fontosabbá válnak az érzelmek, a »tudat«” (Hires-László 2009: 48.).

Összegzés. A longitudinális adatok alátámasztják, hogy az adatközlők a három terepmunka idejéhez kapcsolódó folyamatban lévő társadalmi, politikai, gazdasági változások konstellációiból kiindulva egyéni módon építik, módosítják, igazítják és értékelik át saját identitásukat (vö. Pavlenko–Blacklegde 2004: 1–2.). Ezzel együtt a fiatalból középkorúvá válás hatása felülírni látszik a történelmi, társadalmi, szociolingvisztikai változások hatását – legalábbis interjúhelyzetben. Nyitott kérdés marad, hogy maga a román nyelvű longitudinális vizsgálat (a megfogalmazott kérdések minősége és mennyisége, a terepmunkás személye) mennyire befolyásolta az eredményeket. Hiszen ebben az esetben is érvényesülhetett, hogy „minden helyi terepmunka, minden publikáció a maga során »beleszól« a helyi, térségi identitásépítési folyamatokba” (Bíró 2002: 259.). Az identitáskutatásból származó általánosítások értelmezésekor megmutatkozik, hogy egyik adatközlő sem képviseli éppen azt a típust, amelyik a román–magyar nyelvcsere longitudinális trendjét (román > magyar) mutatja. A román identitás fordítottan viszonyul a román nyelv funkcionális tévesztéséhez, ami talán ennek a funkcionális tévesztésnek a kompenzálását hivatott szolgálni.

Irodalom

- Bartha Csilla 2007: *A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai a Mura-vidéken egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében*, *Kisebbségkutatás* 2, 214–240.
- Biró A. Zoltán 2002: *A regionális identitás szerveződésének új formái*, *Kisebbségkutatás* 2, 253–259.
- Borbély Anna 2001: *Nyelvcseré*, Budapest, Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán
- Borbély Anna – Vargha András 2010: *Az I variabilitása öt foglalkozási csoportban – Kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban*. *Magyar Nyelv* 106, 479–495.
- Coulmas, Florian 2005: *Sociolinguistics: The Study of Speakers' Choices*, Cambridge, Cambridge University Press
- Cserniczkó István 2009: *Nyelv, oktatás és azonosságudat összefüggései Ukrajnában*, in: Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk.: *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, Ungvár, PoliPrint, 26–32.
- Eitler Tamás 2008: *Alkalmazkodás mint identitásjelölés munkahelyi gyakorlatközösségek nyelvhasználatában*, in: Zelliger Erzsébet szerk.: *Nyelv, területiség, társadalom*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 186–197.
- Gleason, Philip 1996 [1983]: *Identifying Identity: A Semantic History*, in: Werner Sollors ed.: *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*, New York, University Press, 460–487.
- Hale, Henry E. 2004: *Explaining Ethnicity*, *Comparative Political Studies* 37, 458–485.
- Hámori Ágnes 2006: *Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson*, *Magyar Nyelvőr* 130, 129–165.
- Hires-László Kornélia 2009: *A nemzeti és lokális identitás tényezői a kárpátaljai magyarok körében*, in: Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk.: *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, Ungvár, PoliPrint, 47–53.
- Joseph, John E. 2004: *Language and identity: national, ethnic, religious*, New York, Palgrave Macmillan
- Kontra Miklós 1987: *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet élőnyelvi kutatócsoport, sokszorosított anyag
- Kontra, Miklós–Váradai, Tamás 1997: *The Budapest Sociolinguistic Interview, Version 3*, Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 2. Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences, December, 1997
- Labov, William 1988: *A nyelvi változás és változatok. Egy kutatási program terepmunka-módszerei*, *Szociológiai Figyelő* 4, 22–48.
- Langman, Juliet 2002: *Language and identity in a Hungarian minority dance group*, in: Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk.: *Tanulmányok a Kétnyelvűségről*, Pozsony, Kalligram, 57–70.
- Mendoza-Denton, Norma 2002: *Language and Identity*, in: J. K. Chambers–Peter Trudgill–Natalie Schilling-Estes eds.: *The Handbook of Language Variation and Change*, Malden, MA and Oxford, UK, Blackwell Publishers, 475–499.
- Pavlenko, Aneta–Adrian Blackledge eds. 2004: *Negotiation of identities in multilingual contexts*, Clevedon, UK, Multilingual Matters
- Reményi Andrea Ágnes 2000: *Nyelvhasználat és hierarchia: munkahelyi csoportok megszólítási rendszerének diadikus elemzése*, *Szociológiai Szemle* 3, 41–59.
- Stachel, Peter 2007: *Identitás – A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái*, *Regio* 4, 3–33.
- Szabó Tamás Péter 2011: *Identitásépítés a metanyelvben*, in: Szirmai Éva–Újvári Edit szerk.: *Az identitás szemiotikája. Tanulmányok*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógiai Kar, 65–79.